

4. Мушинский М. Народные истоки таланта / М. Мушинский // Горецкий, М.И. Красные розы. Избранное / М.И. Горецкий; пер. с белорус. Л. Соловей. – Минск: Мастацкая літаратура, 1976. – С. 3–8.

5. Русский язык как иностранный. Учебная программа учреждения высшего образования по учебной дисциплине для специальностей: 1-16 01 01 Композиция, 1-16 01 03 Фортепиано, 1-16 01 04 Струнные смычковые инструменты (по направлениям), 1-16 01 05 Арфа, 1-16 01 06 Духовые инструменты (по направлениям), 1-16 01 07 Ударные инструменты, 1-16 01 08 Струнные народные щипково-ударные инструменты (по направлениям), 1-16 01 09 Баян-аккордеон, для направлений специальностей: 1-16 01 02-02 Дирижирование (академический хор), 1-16 01 10-01 Пение (академическое), 1-17 02 01-03 Хореографическое искусство (педагогика), 1-21 04 02-01 Искусствоведение (музыковедение) / сост. Е.В. Михайлова, Е.В. Назарко. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – Минск: УО «Белорусская государственная академия музыки», 2015. – 60 с.

6. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага / І.П. Чыгрын. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 168 с.

*Алесь Мойскі  
(Мінск)*

## **МАКСІМ ТАНК ЯК ПАСЛЯДОЎНІК МАКСІМА ГАРЭЦКАГА Ў ГАЛІНЕ ПАЦЫФІЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

Сёння пры згадцы “страчаннага пакалення” называюцца такія пісьменнікі, як Рычард Олдзінгтан, Эрнест Хэмінгуэй, Анры Барбюс, Эрых Марыя Рэмарк. Пры аналізе пацыфічнай літаратуры таксама ў першую чыгу прагучаць імёны тых аўтараў, хто сустрэў войны XX стагоддзя. Аднак пацыфізм у літаратуры ўзнік значна раней – у Старажытнай Грэцыі. Яшчэ Арыстафан падчас Пелапанэскіх войнаў у сваёй камедыі “Цішыня (Мір)” намаляваў вобраз Трыгея, які на гіганцкім навозным жуку накіраваўся да Зеўса, каб патрабаваць цішыні і вызваліў багіню міру Ірыну: “О, Зевс! Ты што с народам нашим делаешь? / Ты, как стручки, шелушишь города, глупец” [1, с. 327].

Свае прадстаўнікі ў галіне пацыфічнай літаратуры ёсць і сярод беларускіх пісьменнікаў. Іх вылучае сярод айчынных твораў тая акалічнасць, што яны не проста апісваюць, але аналізуюць, асэнсоўваюць падзеі на вайне і не прымаюць кровапраліцце як з’яву. Гэта ўласціва не многім, але М. Гарэцкі адзін з такіх аўтараў. Яго аўтабіяграфічная кніга “На імперыялістычнай вайне” можа стаяць у адным шэрагу з самымі вядомымі творамі пра Першую сусветную і адной з першых адкрываць спіс пацыфічнай беларускай літаратуры.

На кожнай пакутлівай старонцы вайны ён распісаўся ў пацыфізме. Яго герой Лявон Задума не дарма носіць такое прозвішча, бо разважае над большасцю падзей з мірных пазіцый. Ён заўважае, як ніхто не пасмяяўся

з жарту афіцэра, што свіння свайго не пазнала, калі грызла нагу нямецкаму нябожчыку.

Ды і ў іншых апавяданнях персанажы М. Гарэцкага не прымаюць забойства, у іх папярэджваюцца страшныя наступствы войн і рэвалюцый: “Пасля вайны і рэвалюцыі ў мяне вельмі лёгка накручваюцца слёзы і падпірае комам дыханне. Але тым жа часам выпрацавалася ў мяне і пэўнае кіраванне сабою, і, калі я гэтага не хачу, я па сваёй волі магу і не заплакаць, і не падпусціць у грудзях кому” [2, с. 78]. Жахлівыя падзеі адбываюцца на чалавечым характары, яго псіха-фізічным стане.

Такі ж пацыфізм уласцівы творам часоў Вялікай Айчыннай вайны і пасляваеннага часу народнага паэта Беларусі М. Танка. Героям яго вершаў дакучаюць прывіды тых, хто загінуў на вайне. Твор “У завею” (1942) паказваевайскоўца-вартавога, які дайшоў да такога стану, што бачыць прывіды таварышаў-аднапалчан: “Яшчэ ён думае, гадае: / Мо гэта людзі не свае, / Ды раптам трупы пазнае, / І з рук вінтоўка выпадае” [4, с. 21]. У гэтых радках мы бачымтой жа сімвал пацыфізму, як і ў назве рамана Э. Хэмінгуэя “Бывай, зброя!”. Мастацкі свет паэзіі М. Танка насычаны антываеннымі сімваламі, якія ў кантэкстыальнай прасторы яго творчасці наладжваюць міжлітаратурныя і міждысцыплінарныя сувязі з творамі іншых аўтараў. Яшчэ да таго як птушка міру Пабла Пікаса стане сімвалам, беларускі паэт па-свойму інтэрпрэтуе гэты вобраз у трагічным фінале свайго твора: “Не знаў шызы голуб, не ведаў, / Што ён выклікаць паляцеў / Агонь на падстрэшак пахілы, / На дом, дзе гняздо сваё меў” [4, с. 92]. Замест аліўкавай галінкі ў вершаваных радках М. Танка сімвалам Радзімы вельмі часта выступаюць нарачанскія сосны: “А я згубіў пакой і сон, / Калі прыбоем сінім / Прынесла з бацькаўшчыны мне / Сасновую галіну” [4, с. 77]. Калі голуб – птушка міру, то груган – традыцыйна лічыцца сімвалам вайны, што ў танкаўскай паэзіі таксама знайшло адлюстраванне: “Дарма груган над хмарамі сівымі вядзе свае смяротныя кругі” [4, с. 30]. Калі папярэдні прыклад аднае вершы М. Танка з вуснай народнай творчасцю, казацкімі песнямі і г.д., то вобраз хмар – той сімвал, які выкарыстоўвалі і Міхаіл Лермантаў, і Францішак Багушэвіч, і Якуб Колас, што ў кантэкстуальнай прасторы танкаўскай паэзіі наладжвае інтэртэкстуальныя сувязі: “Хмары з захаду нізка плывуць, / Мы іх моўчкі і сумна вітаем. / Кожны ведае: слёзы нясуць / Яны з нашага роднага краю” [4, с. 105]. Вобраз-сімвал хмар абвастрае трагізм сітуацыі, якую малюе аўтар.

Зварот да сімвалізму можна патлумачыць немагчымасцю адлюстравання рэалістычна ўсё жахі вайны. Такім чынам, у паэзіі М. Танка адбываецца сінтэз соцрэалізму і пацыфічнага сімвалізму.

Вядома, пры жыцці М. Танка складана было аднесці да пацыфістаў, бо ў савецкі час гэта з’ява лічылася амаральнай, таму што яны заклікалі, у тым ліку, адмаўляцца ад службы ў войску. Такім чынам, яго творчасць лепей назваць антымільтарысцкай, бо пацыфізм адмаўляе нават рэвалюцыі і вызваленчыя войны, што ідзе ў разрэз з сацыялістычнымі поглядамі паэта, а антымільтарызм заклікае змагацца з праявамі фашызму, імперыялізму,

нацызму і інш. Яго паэзія мае хутчэй патрыятычную скіраванасць, чым пацыфісцкую, але прасочваюцца міратворчыя ідэі і непрыманне вайны. У творах М. Танка адначасова спалучаюцца творы з пацыфічнай сімволікай і заклікамі змагання. Ён прыняў у спадчыну ідэі і вопыт “страчанага пакалення”, але Другая сусветная вайна была больш знішчальнай і крывавай, якую перамагчы можна было толькі са зброяй у руках, і ў людзях яна пакінула страх і жорсткасць. Аналізуючы, ідэі ў літаратуры тых ці іншых аўтараў трэба не забывацца, што гэтыя ідэі абумоўлены часовай і геаграфічнай прасторай.

Даследчык Арнольд Макмілін, прааналізаваўшы англійскую пацыфічную літаратуру, адзначыў, што іх “страчанае пакаленне” не падымае тэмы згубленай зямлі. У творчасці ж М. Гарэцкага і М. Танка гэта тэма знаходзіць адлюстраванне: “Што там цяпер?.. Тут я зусім забыўся, што Ілья, а некалі на гэтага самага Ілью – колькі было кірмашовае ўцехі! Не, цяпер трывога і там. Плачуць бедныя людзі. Што гэта будзе, што гэта будзе?” [3, с. 333]. Вальнапісаны Лявон Задума ў сваім франтавым нататніку не раз задумваецца, як жывуць яго браты-сяляне. Лірычны герой танкаўскай паэзіі таксама адчувае духоўнае бежанства: “Нібы спадзеючыся зноў / Сустрэць ля гэтых камяніц / І дзеўчыну, і маладосць...” [4, с. 27], “Калі ж уначы прачынаецца сын, / малымі рукамі абдыме ў журбе, / папросіць і ласкі, і песні ў цябе / яму не адмовіш, яму праяэш / пра Нарач далёкую, пра Белавеж... / І ў гэтую песню заслухаўся я, / хоць ты і далёка, сяброўка мая” [4, с. 43].

Акрамя таго беларускія пісьменнікі не рамантызуюць вайну ў параўнанні з заходнееўрапейскімі, а паказваюць усе агідныя бакі ўзаемазбойства. Узмацняюць пацыфізм, нежаданне ліць кроў жудасныя карціны на полі бою: “Груды светла-сініх трупаў! Расшарпаныя вопраткі, прадаўленыя каскі, паломаныя карабіны і вінтоўкі <...> Самыя розныя, страшней адна за адну, позы мёртвых: скручаныя ніц, наўзнак з выстаўленымі ўгору, сціснутымі кулакамі <...> Дыханне сцінае мне ў горле, не магу глядзець...” [3, с. 341]. М. Гарэцкаму давялося бачыць на ўласныя вочы жахлівыя карціны, пра якія ён чытаў у літаратуры і таксама карыстаўся вопытам старэйшых пакаленняў пісьменнікаў. М. Танк праводзіць такую жахлівую эстафету памяці яшчэ з часоў бітвы на Нямізе, калі па выніках Вялікай Айчыннай вайны стварае рэмінісцэнцыю на “Слова аб палку Ігаравым”: “Пасцель сабе і трон свой жудасны хаўтурны / З касцей і чарапоў пастроіў чалавечых” [5, с. 175], “Бо хто толькі прайшоў па зямлі беларускай і бачыў / Піраміды з галоў, / Рэкі слёзаў няўцешных, гарачых...” [4, с. 50].

Аўтар запісак М. Гарэцкі тлумачыць безвыходнае становішча тым, што імі кіруе вайсковая дысцыпліна. Яны ваююць не добраахвотна, а па загадзе. Аднак, некаторым гэта не перашкаджае займацца марадзёрствам, напрыклад, калі салдаты рабуюць бюргерскую кватэру, і жахлівыя карціны ў кнізе “На імперыялістычнай вайне” працягваюцца. У апавяданні “Генерал” паказаны тыя, хто кіруе вайскоўцамі. Так, адзін генерал хварэе на

“мерлехлюндзію” па словах яго ад’ютанта і губляе творчы настрой, калі бачыць забітых. Падводзіцца выснова, што занятак генерала – гэта смерць звычайнага салдата.

Шматпакутны беларускі народ, на зямлі якога пралілося многа крыві, з самага пачатку ведаў, што новая вайна нясе “сваркі і звадкі, боль і горыч”, што Максім Багдановіч адлюстравалі ў творы “Я хацеў бы спаткацца з Вамі...”. Так, і родныя Хомкі ў “Ціхай плыні” М. Гарэцкага не шкадуюць, што малага забралі ў войска на два гады раней. Яны спадзяваліся, што там ён пабачыць новую тэхніку, як напрыклад, аэрапланы. Аднак Хомка на той вайне мог убачыць толькі мільёны загінуўшых, дзясяткі мільёнаў параненых, з якіх большасць былі скалечаны.

У Заходняй Еўропе Першую сусветную вайну называлі Вялікай вайной, якая скончыць усе войны, таму верылі ў яе і ўхвалялі, як Рэдзьярд Кіплінг, што пасля расчараваўся і вініў палітычных дзеячаў у развязванні вайны. Герой М. Гарэцкага Лявон Задума ўжо напачатку вайны сумняецца ў яе разумнасці: “Усё гэта цяпер згіне, як згіну, можа і я сам, ва славу... на славу... чаго? Вызвалення “малых” народаў? А ці вызваліцца мой народ? Што ямудасць гэта вайна?” [3, с. 332]. І калі напачатку сам аўтар запісак “На Імперыялістычнай вайне” сумняецца, то з цягам часу яго абуранасць і нянавісць расце, і дасягае кульмінацыі, калі з сарказмам М. Гарэцкі піша: “Хай жыве вайна – знішчэнне скатоў скагамі! Мы не людзі, мы – быдла...” [3, с. 368].

М. Танк быў сведкам Другой сусветнай вайны, але з творамі М. Гарэцкага быў знаёмы, пра што згадвае ў дзённікавых запісах за жнівень 1937 года “Лісткі календара”: “Узяўся за зборнік М. Гарэцкага “Рунь”, выдадзены яшчэ ў 1914 годзе ў чалавучай друкарні пана Марціна Кухты” [6, с. 168].

Антываенны пафас чуецца і ў цыкле вершаў Янкі Купалы “Песні вайны” пра Першую сусветную, якія М. Танк чытаў побач з іншымі творамі класіка. Іван Дамнікавіч пісаў, што “вайна вайну спладзіла”, і пачатак Вялікай Айчыннай М. Танк таксама сустракае са страхам, зведаўшы вопыт папярэднікаў: “Сення прыйшлі мы сюды, каб васкроснуць / З-пад папялішчаў ізноўку маглі” [3, с. 39].

Вядома, М. Танк быў знаёмы і з сусветна вядомымі кнігамі, як “На Заходнім фронце без перамен” Э.М. Рэмарка і “Агонь” А. Барбюса, у якіх занатаваны жывыя сведчанні “страчанага пакалення”. Паўплывалі на пацыфічны пафас яго вершаў не толькі творы М. Гарэцкага, але і проза Кузьмы Чорнага, Міхася Зарэцкага, Змітрака Бядулі, Якуба Коласа і іншых беларускіх аўтараў, якія пісалі пра Першую сусветную вайну. Некаторыя з іх адлюстравалі і падзеі Вялікай Айчыннай. Але М. Гарэцкі быў першым, хто так адкрыта і шчыра ў сваіх аўтабіяграфічных нататках паказаў станаўленне ідэй пацыфізму ў чалавеку, які прымае ўдзел у вайне. У гэтым М. Танк быў яго паслядоўнікам, бо калі Васіль Быкаў, напрыклад, раскрыў праўду вайны пра калабарацыяністаў, пра партызанскі рух, пра здраднікаў і сапраўдных герояў, то ў танкаўскай паэзіі ярчэй прасочваецца ідэя

пацыфізму і іх сімвалізм. Час патрабаваў ад савецкага паэта завуаліраваць гэтыя ідэі ў патрыятычным пасыле яго вершаў, але яны ўсё адно заклікаюць да міру, да інтэрнацыяналізму, да складання зброі, да вяртання на родную зямлю, да стваральнай працы. Паэт іранічна ўсміхаецца з ворага, з нянавісцю ставіцца да фашызму і нацызму, што знайшло адлюстраванне ў вершы пра Януша Корчыка «З Умшлягпляца» (1945) і вершы «Гета» (1946): “Мне круг апошні пекла паказалі <...> Браты мае працягвалі мне рукі” [4, с. 146]. ацыфізм вызначаюць не прапагандысцкія вершы, у якіх вораг малюецца абстрактна і гратэска, а праз аналіз шляху, як “чужы” становіцца “сваім”, а “свой” – “чужым”: “Іудам сто тысяч рэйхсмарак даць, / Іудам, якія Дубягу змаглі б / Злавіць ці на след партызанскі ўзвялі б...” [4, с. 114]. Калі матыў здрады ўспрымаецца як альянз на біблейную гісторыю пра здраду Ісусу, то дапамога, падтрымка на вайне параўноўваецца М. Танкам з хрыстовымі ўчынкамі: “Зялёныя хваёвыя вянкi. / Хто на перадаваю вас прынёс? / Хто іх рукамі беражна звязаў, / Сястра ці мо паранены Хрыстос, / Сышоўшы з прыдарожнага крыжа?” [4, с. 60]. Важнае месца ў творчасці абодвух аўтараў займае мірнае жыццё пасля вайны. М. Гарэцкі ў творы “Дзве дупці” разглядае вяртанне франтавіка да мірнага сялянскага побыту (“Ташнуе тады немаведама чаго; у горадзе ходзіць як непрыкаяны, а дамоў прыедзе – да працы ахвоты не мае” [2, с. 49]), а М. Танк піша пра адбудову Мінску: «Мінск устае з заслоны ночы хмарнай, / Мінск устае ў сімфоніі гудкоў» [4, с. 27].

Такім чынам, тэматыку і настрой вершаў М. Танка прадвызначылі творы М. Гарэцкага пра Першую сусветную вайну. Яго паэзія і творы іншых аўтараў пра падзеі Вялікай Айчыннай назапасілі вопыт, у якім галоўнай каштоўнасцю з’яляецца жыццё і мірнае суіснаванне, а гэтыя ідэі пацыфізму надзвычай актуальныя і ў наш час. Яны павінны быць перадавымі ў працэсе развіцця цывілізацыі, яны павінны захоўвацца як памяць пра пакуты чалавечых лёсаў, як страшны вопыт мінулага.

## Літаратура

1. Аристофан. Комедии: в 2 т. / Аристофан. – Москва: Искусство, 1983. – Т.1. – 1983. – 440 с.
2. Беларуская літаратура: Проза 20-х гадоў: Хрэстаматыя. – Мінск: Універсітэцкае, 1997. – 592 с.
3. Гарэцкі, М. Творы: апавяданні, аповесці / Максім Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 1995. – 446 с.
4. Танк, М. Поўны збор твораў: у 13 т. / М. Танк. – Мінск: Беларуская навука, 2006–2012. – Т.2: Вершы (1939–1954). – 2006. – 566 с.
5. Танк, М. Поўны збор твораў: у 13 т. / М. Танк. – Мінск: Беларуская навука, 2006–2012. – Т.5 : Вершы (1972–1982). – 2008. – 444 с.
6. Танк, М. Поўны збор твораў: у 13 т. / М. Танк. – Мінск: Беларуская навука, 2006–2012. – Т.9: Лісткі календара. Дзённікі (1941–1959). – 2009. – 592 с.